

EFICIENȚA COMUNICĂRII SAU COMPETENȚĂ TERMINOLOGICĂ

Nicoleta BAGHICI

Universitatea „Alec Russo” din Bălți

In the present article the author highlights the conditions which are considered necessary to perform a good translation of legal texts, especially of those applied in the field of international criminal law. The author also tends to classify the Romanian juridical terminology (relying on international penal terminology). We pointed out that the great majority of terms are borrowings from French. Thus, the imposing quantity of juridical terms makes us say that the process of syntagmatic composition is more productive in juridical terminology than in other specialized terminologies. The starting point of the research is the analysis of the nature of law that considerably influences the process of editing and translating legal texts.

Legal translation encounters two major obstacles: the first one refers to the differences in the legal system, and the second one – to the differences in the linguistic system.

The article points out possible ways of solving problems the specialists meet in their translation activity.

Vorbim frecvent despre societatea contemporană ca despre o societate a informației. Această sintagmă se referă atât la omniprezența informației, la creșterea volumului, complexității și diversității ei, cât și la dezvoltarea unor noi tehnologii, deosebit de eficiente, de prelucrare și de difuzare a acesteia. Utilizarea pe scară largă a instrumentelor informatice, care permit accesul aproape instantaneu la informație, indiferent de localizarea pe glob a emițătorului și a receptorului, are drept consecință globalizarea. În aceste condiții, obstacolele care ar putea stânjeni sau chiar bloca întru totul accesul la informație ar fi lipsa suportului tehnologic, precum și absența competențelor lingvistice și de specialitate necesare. Dacă suportul material performant există, pentru a transmite sau pentru a recepta informația trebuie să dispunem de cunoștințe lingvistice și terminologice. O națiune (și limba ei națională) nu poate lua parte la dialogul intercultural dacă nu dispune de o terminologie adecvată. În cele ce urmează ne vom referi doar la acest ultim aspect, la modul în care terminologia – și studiul ei – servește comunicarea specializată.

DEX-ul [1] propune pentru *terminologie* următoarele definiții:

- 1) *terminologie* – totalitate a termenilor speciali folosiți în știință, tehnică sau în alt domeniu de activitate;
- 2) *terminologie științifică* – (lingv.) compartiment al lexicologiei care se ocupă cu studiul termenilor (eng. *Terminology*).

Este omis aici un sens important, consemnat azi în dicționarele altor limbi: acela de disciplină/știință de sine stătătoare, dispunând de un obiect propriu, de principii, metode și direcții proprii de dezvoltare. (De altfel, au avut loc și întâlniri științifice internaționale consacrate terminologiei ca știință/disciplină modernă de studiu. Primul sens, menționat în DEX, este cel mai vechi și, chiar și astăzi, cel mai cunoscut. Practici terminologice au existat din cele mai vechi timpuri, conducând, în condițiile dezvoltării sociale și economice a societății moderne, la constituirea unei doctrine științifice. Terminologia ca disciplină a prins contur în secolul al XIX-lea, în primul rând pentru a răspunde nevoilor crescute de comunicare, cu fidelitate și precizie, a cunoștințelor științifice și tehnice.

Intensificarea schimburilor comerciale internaționale, a colaborării în plan tehnologic și economic, larga circulație a tehnologiilor și a informațiilor aduc în prim-plan nevoia de standardizare [2].

Din perspectiva rolului pe care terminologia îl joacă în comunicarea specializată, trebuie subliniat faptul că aceasta nu este uniformă, ci cunoaște particularizări determinate de destinatarul comunicării, funcția sau funcțiile comunicative urmărite, adresarea directă sau medierea mesajului, limba utilizată, consensul legat de terminologia adoptată (standardizare) ș.a.m.d.

Dacă luăm în considerare **funcția** sa, putem observa că discursul științific este în principal referențial [3]. Știința surprinde anumite aspecte ale realității, pe care le analizează și le explică în detaliu, cu o exactitate maximă. Aceasta face ca enunțurile referențiale din textele științifice să poată fi citate și exploatate și în alte contexte decât cel originar. Este evidentă coeziunea funcțiilor referențiale și metalingvistică în formularea de legi, principii, teorii etc. sau în stabilirea de ierarhii și clasificări.

Funcțiile conativă și fatică se realizează prin elementele de persuasiune implicită din discurs, în măsura în care se urmărește înțelegerea unor idei sau fenomene de către receptor. Există o zonă de întrepătrundere între

limba științei și cea a literaturii, materializată prin lucrările de popularizare a științei. Aici se constată tendința de utilizare în scopuri euristice a funcțiilor expresivă, conativă și fatică ale limbajului.

Enunțurile conativ-expresive alternează cu cele care îndeplinesc funcții referențial-metalingvistice, contribuind la menținerea interesului pentru mesajul transmis, precum și la semnalarea problemelor esențiale ale acestuia, în vederea receptării sale corespunzătoare.

Transmiterea oricărui mesaj lingvistic implică, totuși, un act de comunicare interpersonală, deci nici în discursul științific impersonalitatea nu poate fi absolută. De fapt, fiecare text științific poartă amprenta personalității autorului, chiar în condițiile în care, în textul științific, se poate face abstracție de persoana sa.

În funcție de **destinatarul** comunicării științifice, ea se poate realiza: între specialiști, în cadrul procesului didactic – între specialiști și viitori specialiști, în curs de instruire, între specialiști și un public mai mult sau mai puțin larg.

Emitătorul poate comunica fie **direct** – atunci când specialistul este cel care comunică și adresează mesajul în mod direct destinatarului său, fie **indirect** – atunci când mesajul este mediat de un traducător, un interpret sau un jurnalist ce redactează o lucrare de popularizare a științei. În acest caz, specialistul nu mai are controlul absolut asupra mesajului său. Legat de **limba** utilizată, comunicarea poate fi **unilingvă**, **bilingvă**...sau chiar **plurilingvă** (în cazul manifestărilor unor foruri științifice, profesionale sau politice internaționale, de exemplu). Comunicarea unilingvă poate funcționa dacă toți interlocutorii se servesc de limba lor maternă sau dacă adoptă, prin consens, o limbă de comunicare cunoscută de toți (pentru unii dintre ei, alta decât cea maternă).

De o importanță deosebită în comunicarea specializată este consensul între interlocutori în ceea ce privește **standardizarea** conceptuală și denominativă.

Eficiența comunicării (și a comunicării specializate în mod deosebit) este condiționată de competența terminologică, de cunoașterea, de folosirea adecvată și de receptarea corectă a terminologiei.

Terminologia studiază **conceptele**, în intensiunea și extensiunea lor, pune în evidență **relațiile** logice/ontologice dintre ele, elaborează, pe această bază, **definiții** exacte și indică **termenul** cel mai potrivit pentru denumirea conceptului, permite identificarea precisă a **referenților**.

Din punct de vedere funcțional, limba de specialitate constituie baza și instrumentul cunoașterii științifice a lumii. Indiferent de destinatarul mesajului său, un specialist trebuie să dispună și să utilizeze o terminologie clară, precisă, recunoscută ca atare, nuanțată și adaptată situației de comunicare. În lipsa ei, funcțiile principale ale comunicării specializate nu se pot realiza. În orice situație de comunicare, dar mai cu seamă în cea științifică (cu un accent deosebit pe procesul didactic), conceptele trebuie bine delimitate, definite și ierarhizate, termenii aleși cu grijă și referenții identificați cu precizie. Pregătirea de specialitate în orice domeniu are la bază însușirea corectă a terminologiei respective.

Practica terminologică impune asimilarea unor tehnici de documentare, utilizarea instrumentelor informatice, studiul particularităților discursului științific și tehnic, toate acestea conducând la o mai bună cunoaștere a domeniului abordat.

Creșterea volumului și a complexității comunicării specializate, precum și sporirea rolului medierii (prin redactare specializată, popularizare, traducere și interpretare), au pus în lumină nevoia de a avea la dispoziție termeni fiabili, recunoscuți, standardizați – conform unei norme unanim cunoscute și recunoscute, astfel încât interlocutorii să poată avea certitudinea că sensul exact al comunicării nu le scapă. Terminologia ca disciplină s-a dezvoltat pentru a răspunde acestei nevoi.

Însă, competențele în terminologie depășesc acest cadru și permit soluționarea lacunelor lexicale, atât de des întâlnite astăzi: ritmul galopant al progresului ne pune nu de puține ori în fața situației de a nu avea la îndemână un termen potrivit pentru a denumi o nouă realitate.

În cazul în care trebuie găsite denumiri pentru conceptele existente în alte limbi, se recurge de obicei la traducere, la împrumut sau – prin combinarea celor două – la calc: utilizarea sistemelor și programelor Microsoft a adus în Republica Moldova termeni precum *bară de instrumente*, *casetă de dialog*, *fereastră*, *formatare*, *indentare*, *monitor*, *mouse* (ezitare în ce privește grafia *mouse* dar și *maus*), *link*, *previzualizare*, *scalare*, *site*....

Calcurile din limbajul juridic contribuie la diversificarea și precizarea exprimării, asigurând totodată un grad sporit de accesibilitate acestui limbaj [4]. Prezența calcurilor frazeologice în terminologia juridică actuală se datorează, în principal, traducerilor unor expresii din limba franceză. Se ia dintr-o limbă străină

numai sensul unui termen, iar acest sens nou se atribuie unui cuvânt mai vechi, aparținând aceleiași sfere semantice, din limba care împrumută: cârțiță (eng. *mole*) ‘spion infiltrat’, uliu (eng. *hawk*) ‘personalitate oficială cu spirit belicos’.

Cel mai des întâlnit constă în împrumutarea sensului și în copierea, prin mijloacele limbii care împrumută, a formei cuvântului străin: decriminalizare – după eng. *decriminalization*, reluarea (urmăririi penale) – după fr. *reprende*; constrângere (fizică) – după fr. *contraindre*; a contraface – după fr. *contrefaire*; a se sinucide – după fr. *suicider*. Deși compusele calchiate sunt rare în limbajul juridic actual, putem, totuși, cita: criminalitatea «gulerelor albe» – după eng. *White collar criminality*.

Din exemplele de mai sus observăm că în limbajul juridic actual calculul lingvistic reprezintă un procedeu restrâns de formare a termenilor de drept.

E bine cunoscută permeabilitatea terminologiei juridice pentru neologismele împrumutate. Pentru a desemna referenți sau reglementări recent introduse în legislația românească, legiuitorul preferă să introducă termeni noi prin împrumut.

Analizând etimologia termenilor din banca noastră de termeni de drept penal și internațional penal, observăm un număr considerabil de împrumuturi din franceză. Aceste neologisme au fost adaptate la sistemul fonetic, grafic și morfologic al limbii române (recidivist < fr. *récidiviste*, prizonier < fr. *prisonnier*, penalist < fr. *pénaliste*, linșaj < fr. *lynchage*, insultă < fr. *insulte*, criminalitate < fr. *criminalité*, coînculpat < fr. *coînculpé*, șantaj < fr. *chantage*, cazier < fr. *casier*, amendă < fr. *amende*). După asimilarea lor, foarte multe împrumuturi au generat derivați și/sau compuși terminologici în limbajul juridic. De exemplu, substantivul *șantaj* este un împrumut, dar numele de *agent șantajist* a fost derivat ulterior pe teren românesc. Franceza a avut și are, în continuare, un rol important în formarea vocabularului juridic. De cele mai multe ori, unele cuvinte în franceză s-au specializat pentru denumirea unor concepte dintr-un anumit domeniu de specialitate și apoi au fost împrumutate în română doar cu acest sens specializat, deseori, recent și în franceză.

Însă, majoritatea termenilor juridici împrumutați au o etimologie multiplă (delinquent < lat. *delinquens*, -ntis, fr. *délinquant*, it. *delinquente*; tratat < it. *trattato*, lat. *tractatus*, germ. *Traktat*, fr. *traité*; proces (penal) < it. *processo*, fr. *procès*, *processus*, lat. *processus*; procedură (penală) < fr. *procédure*, it. *procedura*, lat. *procedura*; imprudență < fr. *imprudence*, lat. *imprudencia*, it. *imprudenza*; complice < fr. și it. *complice*; avocat < fr. *avocat*, lat. *advocatus*, germ. *Advokat*, it. *avvocato*).

Având la bază dreptul roman, limbajul juridic conține foarte multe împrumuturi din latină (lege < lat. *lex*, furt < lat. *furtum*). O caracteristică proprie terminologiei juridice sunt expresiile fixe împrumutate din latină fără nici o modificare (*reductio ad absurdum*; *aberatio causae*; *aberatio delicti*; *aberatio ictus*; *abinitio*; *abolitio criminis*; *ab ovo*; *actioni(e), non natae, non praescribitur*; *actor incubit onus probandi*; *a fortiori*; *ad libitum*; *aut dare, aut punire*; *cogitationis poena nemo punitur*; *damnum emergens*; *in limine iudicii*; *in limine litis*; *in personam*; *in rem*; *juris et de jure*; *juris tantum*; *lato sensu*; *non reformatio in pejus*; *restitutio in integrum*).

Pe lângă împrumuturile latino-romanice (predominante în vocabularul juridic), identificăm, de asemenea, câteva împrumuturi de origine engleză (adaptate integral: lider, miting; în curs de adaptare: agreement, lobby, summit, speaker; xenisme: NATO, FBI). Ca o manifestare a snobismului lingvistic, se observă o tendință de **reanglicizare** (revenirea la ortografia etimologică) sub formele *leader*, *meeting*.

Daca este vorba de traducere – fie că este datorată unor specialiști într-un anumit domeniu, vorbitori ai unei limbi străine, aflați în situația de a utiliza un concept inexistent în limba maternă, sau unor traducători profesioniști – pentru același termen soluțiile traductive pot fi diferite. În felul acesta apar termeni concurenți care nu fac decât să îngreuneze comunicarea.

A devenit evident că dezvoltarea terminologiei unei limbi nu este doar o problemă lingvistică, științifică și culturală, ci și una politică [5]. Limbile marilor culturi au exercitat întotdeauna o influență deosebită asupra celorlalte. Desigur, nu e cazul nici să acceptăm fără rezerve și nici să respingem global această influență, ci să o folosim în mod inteligent pentru a ne dezvolta propriile mijloace de expresie fără a le altera identitatea. Păstrarea identității culturale a unui popor se realizează și prin cultivarea și dezvoltarea terminologiei.

Circulația termenilor de specialitate, competiția dintre ei, integrarea lor în cultura unei națiuni constituie un proces continuu prin care se realizează o osmoză subtilă – în plan lingvistic și cultural – la scară mondială. Terminologia poate servi la integrarea culturii naționale în structuri supranaționale, continentale și mondiale.

Integrarea și competiția sunt, în acest sens, două laturi ale aceleiași proces.

Referințe:

1. DEX = Academia Română; Institutul de Lingvistică «Iorgu Iordan» (1998): Dicționarul explicativ al limbii române. - București: Univers Enciclopedic, 1998.
2. Busuioc Il. Despre neologisme și neologie, în UniTerm, Nr. 4/2006,
3. http://www.litere.uvt.ro/uniterm4_2006.htm;
4. Cabré M.T. La terminologie. - Ottawa: Les presses de l'Université d'Ottaw; Paris: Armand Colin, 1998; Cornu G. Linguistique juridique. - Paris: Montchrestien, 1990.
5. Akhmanova O. Linguistic Terminology. - Moscow University Press, 1977.

Prezentat la 29.06.2012